

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 14ΗΣ ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1996

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ

ΕΝΑΣ ΛΟΓΙΟΣ ΤΟΥ 19ΟΥ ΑΙΩΝΑ: ΙΑΚΩΒΟΣ ΠΙΤΖΙΠΙΟΣ

ΥΠΟ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΓΓΚΟΥ Κ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΣΑΧΙΝΗ

Τὸ 1995 ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸ «Ίδρυμα Κώστα καὶ Ἑλένης Οὐράνη», στὴ σειρὰ «Νεοελληνικὴ Βιβλιοθήκη», ἕνας τόμος ποὺ περιλαμβάνει δυὸ ἀφηγηματικὰ ἔργα καὶ ἕνα δοκίμιο τοῦ Ἰακώβου Γ. Πιτζιπίου. Ἀπὸ αὐτὰ τὸ ἀφήγημα *Ὁ Πίθηκος Ξοῦθ ἢ τὰ ἦθη τοῦ αἰῶνος* καὶ τὸ δοκίμιο *Ἐπόμνημα περὶ τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως καὶ τοῦ μέλλοντος τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς* ἀναδημοσιεύονται στὸν τόμο αὐτὸ γιὰ πρώτη φορὰ ἔπειτα ἀπὸ τὴν πρώτη δημοσίευσή τους, ποὺ πραγματοποιήθηκε, ἀντίστοιχα, τὸ 1848 καὶ τὸ 1859. Ἔτσι, μᾶς δίνεται ἡ ἀφορμὴ νὰ μελετήσουμε ξανά καὶ νὰ κρίνουμε τὸ συγγραφέα καὶ τὸ ἔργο του. Πολυπράγμων, φιλόδοξος, πνευματικὰ ἀνήσυχος καὶ φιλαπόδημος λόγιος, ὁ Ἰάκωβος Πιτζιπίος (1802-1869) ἔζησε μιὰ πολυκύμαντη καὶ περιπετειώδη ζωὴ, ἔγραψε καὶ δημοσίευσε πολλὰ ἔργα, ἀλλὰ τοῦ ἔλειπε ἡ σταθερότητα καὶ ἡ ἀκεραιότητα τοῦ χαρακτήρα του. Τυχοδιωκτικὴ φύση καὶ ἀμφιλεγόμενη προσωπικότητα, ἀνέπτυξε ἔντονη πνευματικὴ δραστηριότητα καὶ διακρίθηκε γιὰ τὴ στοχαστικότητά καὶ τὴ συγγραφικὴ ἰκανότητά του ἄσχετα ἀπὸ τὸ ὅτι δὲν ἦταν, παρ' ὅλο ποὺ σφόδρα τὸ ἐπιθυμοῦσε, προικισμένος μυθιστοριογράφος καὶ μάλιστα ὁ πρῶτος Νεοέλληνας μυθιστοριογράφος, ὅπως τὸ σημειώνει ὁ ἴδιος, καυχώμενος, στὴν «Προκήρυξι» του τῆς Ὀδησοῦ, τὴν 5 Ἰουνίου 1834, μὲ τὴν ὁποία ἀναγγέλλει τὴν προσεχῆ ἐκδοσὴ τοῦ μυθιστορήματός του *Ἡ Ὀρφανὴ τῆς Χίου ἢ ὁ θρίαμβος τῆς ἀρετῆς*, ποὺ δημοσιεύτηκε τελικῶς στὴν Ἐρμούπολη τῆς Σύρου τὸ 1839.

Γράφει ἐκεῖ, ἀνάμεσα σὲ ἄλλα, ὁ Πιτζιπίος: «Ἐπειδὴ δὲ πρῶτος ἐπεχείρησα νὰ εἰσάξω εἰς τὴν νεωτέραν ἐλληνικὴν τοιοῦτου εἴδους Πρωτότυπον Σύγγραμμα [δη-

λαδὴ μυθιστόρημα], συνομολογῶ μετὰ τῶν αὐστηρῶν Κριτῶν μου, ὅτι ἡ τόλμη μου εἶναι μεγάλη καὶ τὸ ἐπιχείρημά μου ἀνώτερον τῶν πλεονεκτημάτων μου»¹. Πραγματικά, ἡ τόλμη του ἦταν μεγάλη καὶ τὸ ἐγχείρημα ἀνώτερο τῶν δυνάμεών του: ὁ Πιτζιπίος ἦταν καὶ παρέμεινε ἄπειρος καὶ ἀρχάριος στὴ μυθιστοριογραφία — δὲν ἦταν γεννημένος μυθιστοριογράφος. Ἄν *Ὁ Πίθηκος Ξοῦθ ἢ τὰ ἦθη τοῦ αἰῶνος* (1848) ἡμιτελὲς ἀφήγημα ὀγδόντα σελίδων², παρουσιάζει ὀρισμένες πεζογραφικὲς ἢ ἀφηγηματικὲς ἀρετὲς, *Ἡ Ὁρφανὴ τῆς Χίου ἢ ὁ θρίαμβος τῆς ἀρετῆς* (1839) εἶναι μιὰ ἀποτυχημένη προσπάθεια συγγραφῆς μυθιστορήματος, μὲ ρομαντικὲς ὑπερβολές, μὲ ἀπίθανες συμπτώσεις, μεταμορφώσεις ἢ ἀναγνωρίσεις τῶν προσώπων, χωρὶς ἀφηγηματικὰ ἢ ἀναπαραστατικὰ χαρίσματα, χωρὶς ἀληθοφάνεια καὶ μὲ μιὰ συμβατικὴ πλοκὴ, ἡ ὁποία εἶναι χωρὶς λόγο περιπεπλεγμένη³. Ἄνεφερα πιὸ πάνω πῶς ὁ Ἰάκωβος Πιτζιπίος ἦταν φιλαπόδημος λόγιος. Σημειῶνω ἐδῶ συνοπτικὰ τοὺς τόπους τῶν κατὰ καιροὺς ἀποδημιῶν του, οἱ ὁποῖες, γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθοῦν ἐκπληκτικὲς: Χίος, Παρίσι, Μολδοβλαχία, ξανά Παρίσι (ὅπου ἀποπεράτωσε τίς νομικὲς σπουδές του), Ὁδησός, Ἀθήνα, Ρωσία, ξανά Μολδοβλαχία, Σμύρνη, Ἐρμούπολη τῆς Σύρου, Κωνσταντινούπολη, Ρώμη, Τορίνο, Βιέννη, πάλι Κωνσταντινούπολη, ὅπου ἔζησε τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του καὶ ὅπου πέθανε⁴.

Ἔτσι, δημιουργεῖται στὴν ἀναγνώστη ἡ δικαιολογημένη ἐντύπωση πῶς ὁ Ἰάκωβος Πιτζιπίος παρουσιάζει πολὺ περισσότερο ἐνδιαφέρον ὡς ἄνθρωπος, ὡς προσωπικότητα (ἔστω καὶ ἀμφιλεγόμενη), μὲ τίς ποικίλες δραστηριότητές του καὶ τίς συνεχεῖς μετακινήσεις του, παρὰ ὡς πεζογράφος — καὶ μάλιστα μυθιστοριογράφος. Πολὺ περισσότερο ἀπὸ προικισμένος πεζογράφος καὶ ἀφηγητῆς, ὁ Πιτζιπίος ἦταν ἓνας πολυάσχολος, μὲ πλούσια συγγραφικὴ παραγωγὴ, λόγιος τῆς ἐποχῆς.

1. Βλ. Ἀπόστολου Σαχίνη, *Θεωρία καὶ Ἄγνοση Ἱστορία τοῦ Μυθιστορήματος στὴν Ἑλλάδα 1760-1870*, 1992, σ. 37, ὅπου καὶ τὸ κείμενο τῆς «Προκλήξεως» τοῦ Πιτζιπίου καὶ ὁ σχολιασμός του (σ. 35-37).

2. Τόσες καταλαμβάνει στὴν ἐγκυρη φιλολογικὴ ἔκδοση τοῦ «Ἰδρύματος Κώστα καὶ Ἑλένης Οὐράνη», 1995, σ. 273-354, τὸ ὅποιο ἐκδίδει καὶ παρουσιάζει τὸ ἔργο γιὰ πρώτη φορὰ σὲ αὐτοτελὴ ἔκδοση, ἔπειτα ἀπὸ 147 χρόνια, δηλαδὴ ἔπειτα ἀπὸ τὴ δημοσίευσή του σὲ συνέχειες στὸ περιοδικὸ *Ἀποθήκη τῶν Ὠφελίμων καὶ Τερπνῶν Γνώσεων* τοῦ Ἰακώβου Πιτζιπίου. Ἡ ἔκδοση αὐτὴ ἔγινε μὲ φιλολογικὴ ἐπιμέλεια καὶ μὲ πλήρη καὶ ἀναλυτικὴ εἰσαγωγὴ τοῦ Δημήτρη Τζιόβα.

3. Βλ. Ἀπόστολου Σαχίνη, *Τὸ Νεοελληνικὸ Μυθιστόρημα*, 1991, σ. 57-60.

4. Ὅλα αὐτὰ τὰ στοιχεῖα τῆς βιογραφίας του ἀναπτύσσονται ἐκτενῶς, μὲ νέες ἔρευνες, στὴν ὑποδειγματικὴ «Εἰσαγωγὴ» τοῦ Δημήτρη Τζιόβα στὴν ἔκδοση τοῦ «Ἰδρύματος Κώστα καὶ Ἑλένης Οὐράνη», 1995, σ. 9-29.

Δημοσίευσε αρκετά βιβλία και φυλλάδια, πάνω σε διαφορετικά πάντα θέματα, και εξέδωσε περιοδικά, το πιο σημαντικό από τα όποια ήταν *Ἡ Ἀποθήκη τῶν Ὁφελίμων καὶ Τερπνῶν Γνώσεων*, πού κυκλοφόρησε στὴν Ἑρμούπολη τῆς Σύρου, σὲ 19 συνολικά τεύχη, ἀπὸ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1847 ὡς καὶ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1848¹. Ἰδιαίτερα σημαντικό, γιατί φανερώνει τὴ στοχαστικότητα τοῦ Πιτζιπίου καὶ τὶς διανοητικές του ἱκανότητες, εἶναι τὸ πολιτικό καὶ κοινωνικό δοκίμιό του *Ὑπόμνημα περὶ τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως καὶ τοῦ μέλλοντος τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς*, πού πρωτοδημοσιεύτηκε, σὲ ξεχωριστὸ φυλλάδιο, τὸ 1859, στὸ Παρίσι καὶ ἀναδημοσιεύεται στὴν ἔκδοση τοῦ «Ἰδρύματος Κώστα καὶ Ἑλένης Οὐράνη» (σ. 355-377).

Παρ' ὅλο πού ὁ Πιτζιπίος, ὅπως σημειώθηκε ἤδη, δὲν ἦταν γεννημένος ἢ προικισμένος μυθιστοριογράφος, διατυπώθηκαν πρόσφατα ἐγκωμιαστικές κρίσεις γιὰ τὸν *Πίθηκο Ξοῦθ ἢ τὰ ἦθη τοῦ αἰῶνος*, πού μαρτυροῦν τουλάχιστον ἑλλιψὴ εὐθυκρισίας. Διαβάζουμε σ' ἓνα σχετικὸ δημοσίευμα: «*Ὁ Πίθηκος Ξοῦθ, ἀκόμη καὶ στὴ μορφὴ μὲ τὴν ὁποία τὸν βρίσκουμε, εἶναι, μαζὶ μὲ τὸν Πολυπαθῆ τοῦ Παλαιολόγου καὶ τὸν Θάνο Βλέκα τοῦ Παύλου Καλλιγᾶ, τὰ καλύτερα πρὶν ἀπὸ τὸ Ροῦδη μυθιστορήματά μας*»². Τὸ νὰ χαρακτηρίζεται *Ὁ Πίθηκος Ξοῦθ ἢ τὰ ἦθη τοῦ αἰῶνος* ὡς τὸ καλύτερο «μυθιστόρημα» (ἐνῶ εἶναι ἓνα ἡμιτελὲς ἀφηγηματικὸ κείμενο 80 σελίδων) τῆς ἐποχῆς ὡς τὸν Ροῦδη, ὅπως ὑποστηρίζουν ὅψιμοι μελετητὲς καὶ ἀπολογητὲς τῆς παλαιότερης πεζογραφίας μας³, φανερώνει ἀγνοία τῶν κειμένων ἢ ἀνικανότητα ἀξιολόγησής τους. Γιατὶ ὁ πληροφορημένος ἀναγνώστης γνωρίζει πὼς τὴν ἴδια ἐποχὴ δημοσιεύτηκαν *Ὁ Αὐθέντης τοῦ Μωρέως* (1850) τοῦ Ἀλεξάνδρου Ρίζου Ραγκαβῆ, *Ἡ Ἡρωὶς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως* (1861) τοῦ Στεφάνου Ξένου, *Ὁ Κατσαντώνης* (1862) καὶ *Αἱ Τελευταῖαι Ἡμέραι τοῦ Ἀλῆ-Πασᾶ* (1862), τοῦ Κωνσταντίνου Ράμφου, ὅλα ἱστορικὰ μυθιστορήματα, πραγματικὰ «ἀριστουργήματα» τῆς μυθιστοριογραφικῆς τέχνης στὴν Ἑλλάδα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, πού μπορεῖ εὐκόλα νὰ τὰ διαβάσει, νὰ τὰ κρίνει καὶ νὰ τὰ ἀποτιμήσει ὅποιοσδήποτε ἀναγνώστης, καὶ νὰ τὰ συγκρίνει μὲ τὸν *Πίθηκο Ξοῦθ ἢ τὰ ἦθη τοῦ αἰῶνος*, διαπιστώνοντας τὴν ὑπεροχὴ τους — καθὼς ὅλα ἐκδόθηκαν κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια,

1. Γιὰ τὸ περιοδικὸ αὐτὸ βλ. Ἀπόστολου Σαχίνη, *Συμβολὴ στὴν Ἱστορία τῆς Πανδώρας καὶ τῶν παλιῶν περιοδικῶν*, 1964, σ. 31-33 καὶ 126.

2. Βλ. Νάσου Βαγενᾶ, «*Ὁ Πίθηκος Ξοῦθ*», στὸ βιβλίο του *Ἡ Εἰρημικὴ Γλῶσσα*, 1994, σ. 221.

3. Γιὰ τὸν *Πολυπαθῆ* καὶ τὸν *Θάνο Βλέκα*, ἀξιόλογα μυθιστορήματα, δὲν θὰ εἶχε κανεὶς ἀντίρρηση νὰ τὰ ἐπαινέσει καὶ νὰ τὰ ξεχωρίσει.

σὲ ἔγκυρες φιλολογικὲς ἐκδόσεις, στὴν σειρὰ «Νεοελληνικὴ Βιβλιοθήκη» τοῦ «Ἰδρύματος Κώστα καὶ Ἑλένης Οὐράνη».

Στὸ σχετικῶς ἄγνωστο Ἑπόμνημα περὶ τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως καὶ τοῦ μέλλοντος τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς ὁ Ἰάκωβος Πιτζιπίος ἐμφανίζεται στοχαστικὸς συγγραφέας. Πρόκειται γιὰ ἓνα ὠραῖα συγκροτημένο καὶ γραμμένο πολιτικὸ ἢ κοινωνιολογικὸ δοκίμιο, μὲ ἀψογη συλλογιστικὴ καὶ μὲ ἀνάπτυξη λογικῶν καὶ προσωπικῶν ἀπόψεων ἢ ἐπιχειρημάτων. Κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Πιτζιπίου ὑπάρχουν τρεῖς τάξεις στὴν Ἑλλάδα καί, γενικότερα, στὸν ἑλληνισμό: ἡ τάξη τοῦ «λαοῦ», ἡ τάξη τῶν «λογίων» καὶ ἡ τάξη τῶν «προυχόντων»¹. ὥστόσο μόνο οἱ προύχοντες ἐπηρεάζουν τὸ λαὸ — οἱ λόγοι οὔτε κατανοοῦνται οὔτε ἐκτιμῶνται (σ. 357). Ἐπειτα ὁ Πιτζιπίος ἐπαινεῖ τοὺς προύχοντες τῶν παλαιότερων χρόνων γιὰ τὸν πατριωτισμὸ, τὸ ζῆλο καὶ τὶς οἰκονομικὰς θυσίας τους. Ἐμεῖς, συνεχίζει, οἱ σύγχρονοι Ἕλληνες, ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, δὲν ἐπράξαμε τίποτα τὸ ἄξιο γιὰ τὸ ἔθνος· ψιττακίζουμε μόνον τοὺς ἐνδόξους προγόνους μας: εἴμαστε προγονόπληκτοι καὶ κομπορρήμονες. Ἐξάλλου, «ὁ ζῆλος τῶν λογίων δὲν ἐξαρκεῖ πρὸς βοήθειαν τοῦ δυστυχοῦς τούτου λαοῦ» (σ. 363). Ἔτσι ποῦ καταστήσαμε, ἂν ἀνασταίνονταν οἱ ἀρχαῖοι μας πρόγονοι, θὰ μᾶς ἀντίρριζαν μὲ οἶκτο καὶ περιφρόνηση. Στὴ σημερινὴ ἐποχὴ (δηλαδὴ τὸ 1859), ὑποστηρίζει πιὸ κάτω ὁ Πιτζιπίος, μᾶς ἔλειψε ἡ τάξη τῶν προυχόντων (σ. 365), μὲ τὰ ἔργα καὶ τὶς εὐεργεσίες τους: τὰ σχολεῖα, τὰ νοσοκομεῖα, τὰ κάθε λογῆς κοινωφελῆ ἰδρύματα. Οἱ κοτζαμπάσηδες τῶν παλαιότερων χρόνων, κατὰ τὸν συγγραφέα, καθὼς ἀναδεικνύονταν στὸ ἀξίωμά τους μὲ τὴν ἐλεύθερη γνώμη τῶν συμπολιτῶν τους, ἀποτελοῦσαν τοὺς πραγματικoὺς πολιτικοὺς προύχοντες τοῦ ἔθνους (σ. 366).

Μετὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821, παρατηρεῖ πιὸ κάτω ὁ Πιτζιπίος, ἐξέλιπαν οἱ μεγαλοκτηματίες ἀπὸ τὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα (σ. 367)· ἀπέμειναν, ὡς μόνον προύχοντες, οἱ μεγαλέμποροι στὴ δούλη Ἑλλάδα (σ. 368). Τὸ ἐμπόριο ἀσκήθηκε πάντα μὲ πολλὴ ἐπιδεξιότητα καὶ ἐπιτυχία ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ φυλὴ· οἱ μεγαλέμποροι ἀναδείχθηκαν μεγάλοι ἐθνικοὶ εὐεργέτες. Τὰ κληροδοτήματά τους ἀποτελοῦν «τὰ ἀθάνατα τρόπαια τοῦ μεγάλου πλοῦτου» (σ. 369), κατὰ τὴν εὐστοχὴ διατύπωση τοῦ Πιτζιπίου. Οἱ νεότεροι μεγαλέμποροί μας, συνεχίζει ὁ Πιτζιπίος, ἐγκατέλειψαν τὸν πατριωτισμὸ καὶ τὰ πατροπαράδοτα ἤθη καὶ ἔθιμα (σ. 373), ἀφοσιώθηκαν ἀπο-

1. Βλ. Ἡ Ὁρφανὴ τῆς Χίου. Ὁ Πίθηκος Ξούθ, «Νεοελληνικὴ Βιβλιοθήκη», «Ἰδρυμα Κώστα καὶ Ἑλένης Οὐράνη», φιλολογικὴ ἐπιμέλεια Δημήτρης Τζιόβα, 1995, σ. 356. Οἱ ἐπόμενες παραπομπὲς γίνονται στὶς σελίδες τοῦ βιβλίου αὐτοῦ.

κλειστικά στην κερδοσκοπία και στην χρηματική ευδαιμονία και, όσα μετανάστευσαν στο έξωτερικό, πολιτογραφήθηκαν άλλοδαποι κι έδωσαν στα παιδιά τους ξενική ανατροφή (σ. 374). 'Η αυξανόμενη «έκροη» τών 'Ελλήνων εμπόρων στο έξωτερικό στέρησε τὸ ἔθνος μας ἀπὸ τοὺς προύχοντές του καὶ τὸ ἄφησε ἀκέφαλο. 'Ωστόσο ἀκέφαλο σῶμα δὲν μπορεῖ νὰ ὀργανώσει καὶ νὰ κατορθώσει ποτὲ τίποτα τὸ σημαντικὸ. 'Ετσι, κατὰ τὸν Πιτζιπίο, ὄχι μόνο δὲν προοδεύουμε, ἀλλὰ «ὀπισθοδρομοῦμε» καὶ «ὀλόκληρος ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ τρέχει τὸν τρομερὸν κίνδυνον τοῦ παντελοῦς αὐτῆς ἐξολοθρευμοῦ!» (σ. 376). Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ «οἱ λόγοί μας, ἀποκαθιστάμενων ἀχρήστων τῶν προσπαθειῶν αὐτῶν, ἀμηχανοῦντες, θέλουν ζητήσει τελευταῖον καταφύγιον καὶ ἀπόκρυψιν τῆς θλίψεώς των εἰς τὴν άλλοδαπὴν, ὅπου θέλουσιν ἀφανῶς ἀποσβεσθῆ!» (σ. 377). "Ὅπως μπορεῖ νὰ διαπιστώσει ὁ ἐνήμερος ἀναγνώστης, στὸ γεμάτο ἀνησυχία καὶ ἀπαισιοδοξία πολιτικὸ ἢ κοινωνιολογικὸ αὐτὸ κείμενο ὑπάρχουν παρατηρήσεις καὶ ἀναλύσεις, πὺ θυμίζουσι τὴ σύγχρονή μας νεοελληνικὴ πραγματικὴτητα.

Δὲν μπορεῖ δυστυχῶς νὰ ὑποστηρίξει κανεὶς μὲ πειστικὴτητα πὺς ὁ δοκιμογράφος Πιτζιπίος ἦταν τὸ ἴδιο ἐπιτυχημένος καὶ ὡς μυθιστοριογράφος. 'Η 'Ορφανὴ τῆς Χίου ἢ ὁ θρίαμβος τῆς ἀρετῆς εἶναι ἕνα ἀποτυχημένο, ρομαντικὸ, ἀπλοϊκὸ καὶ ἄψυχο μυθιστόρημα, ἐνῶ 'Ο Πίθηκος Ξοῦθ ἢ τὰ ἦθη τοῦ αἰῶνος ἀποτελεῖ μιὰ πρωτότυπη ἀπόπειρα σύνθεσης μυθιστορήματος, ἢ ὁποία δὲν ὀλοκληρώθηκε καὶ δὲν εἶχε εὐτυχὲς τέλος¹. Εἶναι ἀλήθεια πὺς ὁ Πιτζιπίος φιλοδόξησε νὰ εἶναι ὁ πρῶτος Νεοέλληνας μυθιστοριογράφος, ὅπως δηλώνει ὁ ἴδιος στὴν «Προκήρυξι» του (1834) τῆς 'Ὀδησοῦ, εἶναι ἐπίσης ἀλήθεια, καθὼς διαπιστώνει κανεὶς ἀπὸ τὴν «Προκήρυξι» αὐτῆ, πὺς εἶχε ἀντιληφθεῖ τὴ σημασία καὶ τὴν ἀξία τοῦ μυθιστορηματικοῦ εἶδους, καὶ μάλιστα στὴν ἀνεξέλικτη ἀκόμη τότε — στὰ πρῶτα μετεπαναστατικὰ χρόνια — νεοελληνικὴ λογοτεχνία· ὡστόσο, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ὅτι ἔχασε τὰ πρωτεῖα στὴ νεοελληνικὴ μυθιστοριογραφία ἀπὸ τὸν Παναγιώτη Σοῦτσο, ὁ ὁποῖος δημοσίευσε τὸν *Λέανδρο* τὸ 1834, ἄλλο πράγμα εἶναι ἢ πρόθεση τοῦ συγγραφέα καὶ ἢ ἐνδεχόμενη προσωπικὴ φιλοδοξία του καὶ ἄλλο ἢ ἐπιτυχημένη πραγματοποίησι καὶ τὸ αἰσθητικὸ ἀποτέλεσμα τοῦ συγκεκριμένου ἔργου του.

1. Πρῶτος ἔκανε λόγο γιὰ τὸ ἡμιτελὲς αὐτὸ ἔργο ὁ 'Ηλίας Π. Βουτιερίδης, ὁ ὁποῖος σημείωσε ὅτι «δημοσιεύτηκαν ὅμως μόνο μερικὰ κεφάλαιά του κ' ἔτσι δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ εἰπωθῆ θετικά, ἀν αὐτὸ εἶναι τὸ πρῶτο ἑλληνικὸ κοινωνικὸ μυθιστόρημα»· βλ. τὴ *Σύντομη Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας*, 1933, σ. 390. Δεύτερος χρονολογικὰ ἐπισήμανε τὴν ὑπαρξὴ αὐτοῦ τοῦ ἔργου ὁ 'Απόστολος Σαχίνης στὴ *Συμβολὴ στὴν Ἱστορία τῆς Πανδώρας καὶ τῶν παλιῶν περιοδικῶν*, 1964, σ. 32.

Και στα δυο αφηγηματικά έργα του Πιτζιπίου προέχει ο διδακτικός και ο ήθοπλαστικός σκοπός· ο συγγραφέας τους δέν κρύβει την πρόθεσή του αυτή και τη δηλώνει καθαρά στα ίδια τα έργα του. Στην *Όρφανή της Χίου ή ο θρίαμβος της ἀρετής* γράφει ως αφηγητής: «Ο Στέφανος ἔμεινεν ἐκστατικός εἰς τὴν διήγησιν τοιούτων ἀποτροπαίων ἐγκλημάτων, εἰς τὰ ὅποια ἡ θεία Πρόνοια παραχωρεῖ νὰ ὑποπέσωσιν οἱ κακοί, διὰ νὰ εὗρωσιν ἀργὰ ἢ γρήγορα, τὴν ἀφυκτον τιμωρίαν τῶν ἐνόχων αὐτῶν πράξεων, πρὸς μετάνοιαν τῶν ὁμοίων των, καὶ παράδειγμα τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων» (σ. 246). Οἱ «κακοί» δηλαδή ἐδῶ τιμωροῦνται καὶ οἱ «καλοὶ» ἐπιβραβεύονται πρὸς ἠθικὸν παραδειγματισμὸν τῶν ἀναγνωστῶν. Στὸν *Πίθηκο Ξοῦθ* ἢ τὰ *ἦθη τοῦ αἰῶνος* ἐπίσης ὁ Πιτζιπίος κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο παρατηρεῖ μετὰ τὸ στόμα τοῦ κεντρικοῦ ἥρωά του: «Ἐλπίζω δὲ ὅτι καὶ εἰς τὸ ἐξῆς, σωφρονισθεὶς ὑπὸ τῶν συμφωρῶν μου, θέλω προσπαθήσει νὰ φανῶ τὸ κατὰ δύναμιν ὠφέλιμος εἰς τὴν κοινωνίαν διὰ τῆς πράξεως τῆς ἀρετῆς, καὶ τῶν μικρῶν ὁδηγιῶν, τὰς ὁποίας ἐκ τῶν παθημάτων μου δύναμαι νὰ χορηγήσω πρὸς τοὺς νεωτέρους μου» (σ. 354). Ἀλλὰ καὶ στοὺς ὑποτίτλους τῶν δυο αὐτῶν αφηγηματικῶν ἔργων τονίζεται καὶ γίνεται φανερὸς ὁ ἠθοπλαστικὸς σκοπὸς τοῦ συγγραφέα τους: στὴν *Όρφανή της Χίου* ἔχουμε τὸ «θρίαμβο τῆς ἀρετῆς»· στὸν *Πίθηκο Ξοῦθ*, («τὰ ἦθη τοῦ αἰῶνος»), μετὰ τὴν αὐστηρὴ εἰρωνικὴ καὶ σατιρικὴ κριτικὴ τους — μετὰ τὴν ἔννοια δηλαδή τῆς ἀποδοκιμασίας καὶ τοῦ στιγματισμοῦ, ποὺ ὁδηγοῦν καὶ πάλι στὸν παραδειγματισμό.

Στὴν «Προκλήρυξι» ἐπίσης τῆς Ὀδησοῦ τοῦ 1834, μετὰ τὴν ὁποία προαναγγέλλει τὴν ἐκδοσὴ τῆς *Όρφανῆς της Χίου*, ὁ Πιτζιπίος εἶχε προγραμματικὰ διατυπώσει τὸν διδακτικὸν σκοπὸν τοῦ καὶ ὑπογραμμίζει τὴν «ἠθικὴν» πλευρὰ τοῦ μυθιστορηματικοῦ εἴδους, φανερώνοντας ἔτσι πῶς εἶχε πλήρη συνείδηση τῶν συγγραφικῶν προθέσεων του. Σημειώνει ἐκεῖ, ἀνάμεσα σὲ ἄλλα: «Τῶ ὄντι τὰ τοιαῦτα Συγράμματα [δηλαδή τὰ μυθιστορήματα] παριστῶσιν ἐγκαίρως εἰς τοὺς νέους, ὑπὸ τὸ ἡδὺ κάλυμμα τῆς ποικίλης ἐξιστορήσεως εὐφροσύνων καὶ παθητικῶν ἀκουσμάτων, ἐξ ἐνὸς μέρους τὴν μεγαλοπρέπειαν τῶν ἐναρέτων πράξεων καὶ τὴν ἐκ τῆς χαλιναγωγίας τῶν ψυχικῶν παθῶν ἀληθῆ εὐδαιμονίαν, καὶ ἐκ τοῦ ἄλλου τὰς ἐκ τῆς ἀκρατείας αὐτῶν ὀλεθρίους συμφορὰς καὶ τὴν ἀφυκτον θεῖαν δίκην κατὰ τῆς προσκαίρως θριαμβευούσης κακίας, τοὺς προφυλάττουσιν ἀπὸ τοὺς φοβερωτέρους σκοπέλους τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, καὶ τοὺς ἐμπνέουσιν τὴν φρίκην καὶ ἀποστροφὴν τῆς κακίας, καὶ τὸν ἔρωτα καὶ τὴν πρᾶξιν τῆς ἀρετῆς· διδάσκουσαί τους εὐστόχως τὰ ἱερώτερα χρέη τοῦ κοινωνικοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ἀληθοῦς Χριστιανοῦ, τοῦ φιλοπάτριδος πολίτου»¹. «Ὅπως

1. Βλ. τὴν «Προκλήρυξι» στὸ βιβλίον τοῦ Ἀπόστολου Σαχίνη, *Θεωρία καὶ Ἀγνώστη Ἱστορία τοῦ Μυθιστορήματος στὴν Ἑλλάδα 1760-1870*, 1992, σ. 36.

βλέπουμε, «ἐνάρετες πράξεις», «ἔρωτα τῆς ἀρετῆς», «φρίκη καὶ ἀποστροφή τῆς κακίας» ζητᾷ ὁ Πιτζιπίος ἀπὸ τὸ μυθιστορηματικὸ εἶδος γενικῶς, ἀλλὰ βεβαίως καὶ ἀπὸ τῆ δικῆ του μυθιστοριογραφία.

Τὸν διδακτικὸ καὶ ἠθοπλαστικὸ αὐτὸ σκοπὸ του ἐπιχείρησε νὰ πραγματώσει ὁ Πιτζιπίος κυρίως μὲ ρομαντικὸ τρόπο στὴν *Ὁρφανὴ τῆς Χίου* καὶ κυρίως μὲ εἰρωνικὸ καὶ σατιρικὸ τρόπο στὸν *Πίθηκο Ξούθ*. ὡστόσο, στὴ δευτέρῃ αὐτῆ περιπτώσῃ τὸ αἰσθητικὸ ἀποτέλεσμα ἦταν πολὺ πιὸ ἐπιτυχημένον. *Ἡ Ὁρφανὴ τῆς Χίου*, ὅπως ἔγραφα παλαιότερα¹, ρομαντικὸ μυθιστόρημα μὲ «ἀπιθανότητες, ὑπερβολές καὶ ἀπίστευτες συμπτώσεις στὴν πλοκῆ» του «εἶναι ἓνα δακρύβρεχτο δράμα γεμάτο ἐρωτικὸς πόνους καὶ στεναγμούς... Εἶναι ἓνα μυθιστόρημα περιπέτειας χωρὶς δράση... Οἱ ἀπίστευτες περιπέτειες καὶ οἱ μετακινήσεις τῶν προσώπων τοῦ μυθιστορήματος μᾶς παρουσιάζονται πάντα στατικά, γιατί οἱ σχολαστικὲς παρομοιώσεις, οἱ μακρὲς ἀφηγήσεις γιὰ ἐνδιάμεσα περιστατικὰ καὶ τ' ἀνιαρὰ σχόλια τοῦ συγγραφέα γιὰ τὰ διαδραματιζόμενα ματαιώνουν κάθε ἐνδεχόμενη δράση». *Ἡ Ὁρφανὴ τῆς Χίου* μὲ ἓναν λόγο δὲν δικαιώνεται ὡς λογοτεχνικὸ ἔργο καὶ ἔχει μόνον ἱστορικὴ σημασία γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς μυθιστοριογραφίας στὴν Ἑλλάδα. Ὁ Δημήτρης Τζιόβας, στὴν πληρέστατη εἰσαγωγὴ του, προσπαθεῖ νὰ βρεῖ ἀρετὲς στὴν *Ὁρφανὴ τῆς Χίου*, πού ὅμως δὲν ὑπάρχουν· ὡστόσο, ὅπως εἶναι φυσικὸ τὸ νὰ ἐπαινεῖ κανεὶς ὅ,τι ἀγαπᾷ εἶναι τὸ ἴδιο φυσικὸ καὶ τὸ νὰ ὑπερτιμᾷ ὅ,τι ἐρευνᾷ. Ἔτσι, he overstates his case, καθὼς λένε οἱ Ἀγγλοσάξωνες. Αὐτὰ ἰσχύουν καὶ στὴν περίπτωσιν τοῦ Δημήτρη Τζιόβα, προκειμένου γιὰ τὶς εὐνοϊκὲς κρίσεις του περὶ τῆς *Ὁρφανῆς τῆς Χίου*.

Ἐννέα χρόνια ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἐκδοσὴ τῆς *Ὁρφανῆς τῆς Χίου* δημοσιεύθηκε σὲ συνέχειες στὸ περιοδικὸν *Ἀποθήκη τῶν Ὠφελίμων καὶ Τερπνῶν Γνώσεων* ὁ ἡμιτελής *Πίθηκος Ξούθ*, χωρὶς ποτέ, στὰ μεταγενέστερα χρόνια, νὰ ἐκδοθεῖ αὐτοτελῶς. Πρόκειται γιὰ μιὰ φιλότιμη προσπάθεια, γιὰ μιὰ δοκιμὴν, γιὰ μιὰ ἀπόπειρα συγγραφῆς picaresque μυθιστορήματος — πάντως ὄχι γιὰ σπουδαῖο ἢ σημαντικὸ ἀφηγηματικὸ ἔργο. Γιὰ τὴν ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία δημοσιεύθηκε ὡστόσο, οἱ 80 σελίδες τοῦ ἡμιτελοῦς *Πίθηκου Ξούθ* ἔχουν πολλὴ πρωτοτυπία ὡς σύλληψη καὶ ὡς ἀφηγηματικὴ ἐκτέλεση, ἀλλὰ ἀπέχουν ἀπὸ τὸ νὰ εἶναι ἓνα «ἀριστούργημα», ὅπως τὸ θέλουν οἱ ἐγκωμιστικὲς κρίσεις πού διατυπώθηκαν πρόσφατα: οἱ ὑπερβολές, ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἀξιολόγησίν του, δὲν θεμελιώνονται οὔτε δικαιώνονται· ἡ ἀξία του ἔχει, ἀπὸ ὀρισμένους νεότερους μελετητὲς τῆς παλαιότερης πεζογραφίας μας, ἀδικαιολόγητα ὑπερτιμηθεῖ. Ὁ Πιτζιπίος, ἔπειτα ἀπὸ τὰ πρῶτα κεφάλαια τοῦ *Πί-*

1. Βλ. Ἀπόστολου Σαχίνη, *Τὸ Νεοελληνικὸ Μυθιστόρημα*, 61991, σ. 57-58.

θηκου *Ξούθ*, θά βρέθηκε σέ ἀδιέξοδο, προκειμένου νά συνεχίσει τήν ἀπίθανη ἰστορία του, καί διέκοψε τή συγγραφή του. Τοῦτο ἴσως νά ὀφείλεται στοῦ ὅτι ἡ πρωτότυπη σύλληψη τοῦ ἔργου δέν προσφερόταν γιά συνέχεια στά ἀδόκιμα μυθιστοριογραφικά χέρια τοῦ συγγραφέα του· τοῦτο ἀσφαλῶς ὀφείλεται στοῦ ὅτι ὁ Πιτζιπίος, ὅπως ἤδη παρατήρησα, δέν ἦταν γεννημένος ἢ προικισμένος πεζογράφος καί ἀφηγητής: δέν εἶχε ἀναπαραστατικά χαρίσματα· δέν ἦταν πλάστης προσώπων· δέν ἦταν δημιουργός ἀνθρώπων σχέσεων ἢ καταστάσεων. Δράση δέν ὑπάρχει ἐδῶ — οὔτε διάλογος πού νά ζωντανεύει τή δράση. Ὑπάρχουν μόνο εὐφυολογία, εἰρωνεία, σάτιρα καί ἀφήγηση δοκιμιογραφική. "Ὅλα στόν *Πίθηκο Ξούθ* τά ἀκοῦμε νά συμβαίνουν στοῦ παρελθόν, ὅπως σέ ἓνα ἀπομνημόνευμα· δέν τά βλέπουμε νά διαδραματίζονται μπροστά στά μάτια μας — στοῦ ζωντανό παρόν, ὅπως σέ ἓνα γνήσιο ἀφηγηματικό ἔργο.

Ὁ *Πίθηκος Ξούθ*, καθὼς σημειώθηκε, δέν εἶναι ὁλοκληρωμένο μυθιστόρημα, ὥστε νά συζητηθεῖ, νά κριθεῖ καί νά ἀξιολογηθεῖ ὡς τέτοιο· δέν εἶναι, ἐξάλλου, καθαρῶναιμο ἀφηγηματικό ἔργο, μέ ἐνότητα, μέ ἐνιαία γραμμή. Περιλαμβάνει πολλά δοκιμιογραφικά καί χαρακτηρολογικά στοιχεῖα, πού τόν ἀπομακρύνουν ἀπό τὸ γνήσιο ἀφηγηματικό κείμενο. Παραθέτω ἐδῶ, ὡς παράδειγμα τοῦ δοκιμιογραφικοῦ χαρακτήρα τοῦ ἔργου, ἓνα ἀπόσπασμα ὅπου μιλά ὁ πίθηκος *Ξούθ*: «Οὔτε αἱ μεγάλοι κακίαι πράττονται πάντοτε ὑπὸ τῶν φύσει κακούργων, οὔτε ὁ ἄνθρωπος γίνεται τοιοῦτος ἐν μιᾷ στιγμῇ καί ὑπὸ μιᾶς μόνης αἰτίας! Οἱ μεγάλοι ἐγκληματίαι σχηματίζονται ὡς οἱ μεγάλοι ποταμοί· καί τὸ μὲν ἀχαλίνωτον τῶν παθῶν, αἱ φυσικαὶ ἀδυναμίαι, αἱ ψευδεῖς ἰδέαι, ἡ διαστροφή τοῦ νοός, ἡ ἀκρισία, ἡ ἀεργία, τὰ κακὰ παραδείγματα, ὁ ἀμογητὶ κτηθεὶς πλοῦτος, ἢ ἡ αἰφνῆδιος πενία, ἢ φαντασία καί πρὸ πάντων ἡ κενοδοξία, εἶναι οἱ φρικτοὶ ρύακες, οἱ σχηματίζοντες βαθμηδὸν καί κατὰ μικρὸν τὸν φοβερὸν τοῦτον ποταμόν...» (σ. 302). Σὲ ἓνα δεύτερο, ἀνάλογο ἀπόσπασμα μιλά ὁ ἀφηγητής: «Ἀφοῦ δὲ πρό τινων ἐτῶν παρεισέφρησε καί εἰς ἡμᾶς ἡ συνήθεια τῆς ἐν ἀλλοδαπῇ ἀνατροφῆς τῶν νέων, παρετήρησα μετὰ πολλῶν ἄλλων, ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν ἐκεῖ μαθητευόντων, ἐπανέρχονται εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀμαθεῖς, μωροί, δοκησίσοφοι, καί πολλοὶ ἐξ αὐτῶν εἰς ἄκρον διεφθαρμένοι· καί βέβαια δέν ἠδύνατο νά ἀποβῆ ἄλλως πως. Διότι οἱ νέοι οὔτοι ριπτόμενοι διὰ μιᾶς εἰς τόπους, τῶν ὁποίων ἀγνοοῦσι τὴν γλῶσσαν, τῶν ὁποίων τὰ ἦθη, ἔθιμα καί πολίτευμα εἶναι ὅλως ἀντίθετα πρὸς τὰ τῶν πατρίδων αὐτῶν, στερημένοι πάσης ὁδηγίας, συμβουλῆς καί προστασίας... ἐκτραχηλίζονται ἐντὸς ὀλίγου εἰς τὴν ἐσχάτην διαφθοράν...» (σ. 347).

Ὡστόσο ὁ *Πίθηκος Ξούθ* ἀποτελεῖ ὅπωςδῆποτε μεγάλη ἐξέλιξη στὴ γλῶσσα, τὸ ὕφος, στίς ἐκφραστικὰ γενικὰ ἱκανότητες τοῦ Πιτζιπίου, συγκρινόμενος μέ

τὴν ἄχαρη καὶ σχολαστικὴ Ὀρφανὴ τῆς Χίου. Τὰ γενικὰ γνωρίσματα τοῦ Πιθήκου Ξούθ εἶναι, ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο: α) χαρακτηρολογία, β) εἰρωνεία καὶ σάτιρα, γ) κριτικὴ — μέσω τῆς εἰρωνείας· καὶ ὡς πρὸς τὴ μορφὴ: ὁ τύπος τοῦ picaresque μυθιστορήματος. Τὸ picaresque εἶναι τὸ συγγενέστερο ἀφηγηματικὸ εἶδος πρὸς τὸν Πιθηκο Ξούθ, γιατί τὸ ἡμιτελὲς αὐτὸ ἔργο ἔχει χαλαρὴ σύνθεση, χαλαρὴ σύνδεση προσώπων καὶ περιστατικῶν, καὶ συνεχὴ μετακίνηση τοῦ κεντρικοῦ ἥρωά του Ξούθ. Τὸ εἰρωνικὸ (ἢ σατιρικὸ) καὶ τὸ φανταστικὸ¹ στοιχεῖο προέχουν στὸν Πιθηκο Ξούθ. Πάντως τὸ ἀφήγημα αὐτὸ δὲν εἶναι ρομαντικὸ: δὲν ὑπάρχει τὸ ἐρωτικὸ ζεῦγος ἐδῶ, ὅπως σὲ ἄλλα σχεδὸν τὰ νεοελληνικὰ μυθιστορήματα τῆς ἴδιας ἐποχῆς, οὔτε οἱ ἀδικαιολόγητοι χωρισμοὶ καὶ οἱ ἀναπάντεχες συναντήσεις τῶν προσώπων εἶτε οἱ ἀπίθανες συμπτώσεις τῆς πλοκῆς. Δὲν εἶναι ἐπίσης ρεαλιστικὸ: δὲν ἐξοικονίζεται σ' αὐτὸ δυναμικὰ, ἀνάμεσα ἀπὸ τὶς ἀνθρώπινες σχέσεις, ἡ σύγχρονή του πραγματικότητά στο σύνολό της ἢ στὰ κύρια καὶ οὐσιαστικὰ της γνωρίσματα, δηλαδὴ ἡ καθημερινὴ ἢ ἡ κοινωνικὴ ἢ ἡ ἄλλη ζωὴ στὴν Ἑλλάδα ἢ ἀλλοῦ. Διαβάζουμε ἐδῶ μόνο στατικὴ ἀφήγηση, δηλαδὴ κρίσεις καὶ σχόλια γιὰ ὀρισμένες ἀδυναμίες τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας στὰ πρῶτα χρόνια μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ τὴν ἐθνικὴ ἀνεξαρτησία τοῦ 1830, ὅπως π.χ. γιὰ τὴν ξενομανία, τὴν ταξιδιογραφία κ.ἄ.

Οἱ κύριοι στόχοι τῆς κριτικῆς, πού ἀσκεῖται στὸν Πιθηκο Ξούθ ἀπὸ τὸν Πιτζίπιο μέσω τῆς εἰρωνείας, εἶναι ὁ μιμητισμὸς τῶν ξένων ἠθῶν καὶ συνθητιῶν, ὁ περιηγητισμὸς ἀνάξιων συγγραφέων καὶ ἡ ἀνικανότητα καὶ ἡ ἄγνοια τῶν γιατρῶν. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, στὴν κριτικὴ τῶν ἠθῶν μέσω τῆς εἰρωνείας (στοιχεῖο περιεχομένου), ὅπως καὶ σὲ ἓνα ἄλλο, ἐπίσης βασικὸ, στὴ χαλαρὴ σύνθεση τοῦ ἀφηγήματος καὶ στὴ συνεχὴ μετακίνηση τοῦ κεντρικοῦ ἥρωά του (στοιχεῖο μορφῆς: picaresque μυθιστορήμα), Ὁ Πιθηκος Ξούθ παρουσιάζει ὀρισμένες ὁμοιότητες ἢ, καλύτερα, ἀναλογίες μὲ τὸν Πολυπαθὴ (1839) τοῦ Γρηγορίου Παλαιολόγου. Ὁ Πιτζίπιος, δραστήριος λόγιος καὶ ἐκδότης περιοδικῶν, θὰ εἶχε ἀσφαλῶς διαβάσει τὸν Πολυπαθὴ πρὶν γράψει τὸν Πιθηκο Ξούθ καὶ θὰ ἐπηρέασθη κατὰ κάποιον τρόπο ἀπ' αὐτόν. Ἄλλωστε τὸ εἰρωνικὸ (ἢ καὶ τὸ σατιρικὸ) στοιχεῖο χαρακτηρίζει τὴν νεοελληνικὴ μυθιστοριογραφία τῆς ἐποχῆς: προὔπηρχε στὸν Πολυπαθὴ, ἀλλὰ καὶ στὸν Ζωγράφο (1842) τοῦ Παλαιολόγου· ἐπακολούθησε στὸν Θάνο Βλέκα (1855-1856) τοῦ Παύλου Καλλιγᾶ, στὴν Πάπισσα Ἰωάννα (1866) τοῦ Ἐμμανουὴλ Ροῖδη, στὴ Στρατιωτικὴ Ζωὴ ἐν Ἑλλάδι (1870) ἐνὸς ἀνώνυμου συγγραφέα. Τέλος, θὰ πρέπει νὰ σημειωθεῖ πὼς στὸν Πιθηκο Ξούθ διαπιστώνονται καθαρὰ οἱ ἐθνικὲς ἀντιπά-

1. Ἐξαιτίας τῆς ἀπίθανης περίπτωσης τῆς μεταμόρφωσης τοῦ κεντρικοῦ ἥρωα σὲ πιθηκο.

θειες και οί ἔθνικες συμπάθειες τοῦ Πιτζιπίου: ἀντιπαθεῖ τοὺς Ἕλληνας καὶ τὴν Ἑλλάδα, καὶ τοὺς ἐπικρίνει στὸ ἀφήγημά του (πρβλ. π.χ. τὴν ἀκόλουθη φράση: «Ὁ νέος οὗτος δεσπότης μου ἀλαζών καὶ ἐγωιστὴς ὡς Ἕλληνας...»), σ. 310), ἐνῶ συμπαθεῖ καὶ θαυμάζει τοὺς Γάλλους καὶ τὴ Γαλλία — καὶ δὲν τὸ κρύβει· γράφει π.χ.: «Οὐδέποτε ἠδυνήθην νὰ πείσω τὸν ἄνθρωπον τοῦτον, ὅτι αἱ ξενικαὶ ἐπεμβάσεις καταστρέφουσι πάντοτε τὸν ἔθνη, καὶ ὅτι μόνη ἡ Γαλλικὴ ἐπιρροὴ ἠδύνατο νὰ ὑψώσῃ τὸ ἔθνος ἡμῶν εἰς τὸν αὐτὸν βαθμὸν τῆς εὐκλείας καὶ δόξης, τὸν ὅποιον ἡ Ἑλλάς κατεῖχε μεταξὺ τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἔθνῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Πλουτάρχου!» (σ. 311).